

U poglavlju slijedi navođenje nekoliko mišljenja o metodskoj tradiciji u nas, kao i o tezama (u prvom redu Muhameda Hadžijahića) koje govore protiv lociranja Velike Moravske u čehoslovačke krajeve. Mnogošto je ovdje izneseno dosta naivno, ali ima i zanimljivih podataka.

Napokon, priređivač je dodao i genealogiju nasljednika Karla Velikog, kao i djelomični prijevod izvora koji se odnose na ove probleme.

Knjiga je popraćena kazalom i bibliografijom koja seže do kraja šezdesetih godina.

Neven Budak

HENRI MENDRAS, SELJAČKA DRUŠTVA, Ljubljana 1986.

Henri Mendras pripada posljednjih godina sve brojnijoj grupi znanstvenika koji proučavaju različite vidove života seljačkih društava. Uz sociologe, kao što je Mendras, tu su i historičari (osobito medievisti), etnolozi, geografi, politolozi i ekonomisti. Primjećujući da su ta istraživanja još nedovoljno povezana, autor naglašava potrebu interdisciplinarnog pristupa. Posebno ističe radove historičara (Duby, Bloch, Stahl) koje preporučuje onima koji se žele baviti seljačkim društvima kao početnu literaturu koja daje »opću i dinamičku viziju seljaštva«.

No koliko god bio ohrabrujući načelni stav prema rezultatima historičara, u tekstu se ipak primjećuju stare boljke sociologije u odnosu na historiju. Naime, metodologija Mendrasova rada je ova: najprije stvara model koji potom potkrepljuje ekonomskim teorijama, izravnim istraživanjem današnjega seljačkog života, te primjerima (slučajevima) iz historije i etnologije. Takav postupak ne može se nazvati interdisciplinarnim, jer tu ne postoji ravnopravna suradnja raznih znanosti, već jedna znanost uzima iz drugih građu za svoje modele.

Mendras u ovom djelu ne daje potpunu analizu niti sveobuhvatnu teoriju seljaštva, nego samo neke elemente teorije. Osnovna je njegova postavka, od koje kreće analiza, da je seljaštvo nastalo tek stvaranjem tzv. vanjskog ili globalnog društva (société englobante — možda bi bolji prijevod bio obuhvatno društvo). Konkretno, to se dogodilo oko 1000. godine, nastankom feudalne klase. Tada počinje ambivalentni odnos između seljačkog i globalnog društva; seljaci preko posrednika primaju poticaje tog društva, ali ga istodobno smatraju nametnutim i žele povratak na staro zlatno doba. Prema Mendrasu, potpuna je autonomija moguća samo u primitivnim predseljačkim društvima. Seljačko društvo ima samo relativnu autonomiju.

Vanjsko se društvo postepeno mijenja, a s njime i seljačka ekonomija koja za sobom vuče i promjene svih očitovanja seljačkog života. Konačno, moderno urbano društvo pretvara seljaka u poljoprivrednika, a poljoprivredu u sektor globalne ekonomije. Nestankom seljačke autonomije i autarhije, iz kojih je proizlazila duhovna i kulturna zasebnost, nestaje i seljaštvo.

To je, dakle, Mendrasov model koji on često mijenja prilagođujući ga istraživanju posebnih seljačkih društava. Historičaru, kojem model služi da bi ustanovio sve elemente proučavane strukture ili procesa i njihove odnose u određenom vremenu, ovaj se model doima previše shematičnim. Neprihvatljiva je, također, primjena jednog te istog modela razvoja seljačkih društava za sva područja, i to u vrlo dugom vremenu: od nastanka feudalizma do modernog društva. Istina, Mendras naglašava razlike među pojedinim seljačkim društvima koje pripisuje različitim prirodnim i historijskim okolnostima, ali nikada ne objašnjava te okol-

nosti i mehanizam njihova utjecaja. Važno je napomenuti da se istraživanje, unatoč načelnom opredjeljenju, odnosi najvećim dijelom na Francusku i Evropu, a manje na preostali dio svijeta.

Elementi do kojih autor dolazi raščlanjivanjem seljačkog društva, veberijanski su idealni tipovi. Seljačko društvo definira pomoću pet glavnih obilježja, tj. idealnih tipova:

- 1) Autonomija seljačkih kolektiviteta u odnosu na globalno društvo.
- 2) Strukturalni značaj domaćinske grupe u organizaciji ekonomskog i socijalnog života kolektiviteta.
- 3) Relativna ekonomska autarhija koja ne razlikuje potrošnju i proizvodnju, ali održava neke odnose s globalnom ekonomijom.
- 4) Lokalni kolektivitet koji obilježavaju odnosi unutrašnjeg međusobnog poznavanja i slabi odnosi s okolnim kolektivitetima.
- 5) Nužno postojanje posrednika (uglednici) između seljačkih društava i globalnog društva.

Ovi se tipovi naravno ne mogu primijeniti na sve seljačke civilizacije. One se mogu uvelike razlikovati u pojedinim elementima. Usprkos zamjerkama, ovaj model može biti plodonosan, a može biti i polazište za neki nove model.

Zanimljivo je kako Mendras dalje raščlanjuje osnovna obilježja. Seljačka autonomija zahtijeva ispunjenje nekoliko uvjeta. U prvom redu, selo mora imati svoj prostor, dio prirode uređene tako da se od nje može živjeti. Mora postojati ravnoteža između broja stanovnika i prirodnih izvora. Ona ne ovisi samo o demografskom pritisku nego o razvijenosti tehnike, korištenju stoke, načinu obrade zemlje, plodoredu i kvaliteti tla. Globalno društvo može svojim zahtjevima narušiti tu ravnotežu.

Seoski prostor može biti organiziran na različite načine, ali ekonomija se uvijek temelji na istim načelima. Teoriju tzv. seljačke ekonomije Mendras je preuzeo od ekonomista Čajanova. Glavno je načelo te ekonomije raditi da bi se obitelj prehranila. Proizvodnja za tržište postoji, radi nabave soli i drugog i zbog zahtjeva globalnog društva, ali je manje važna. Seljačka je ekonomija načelno nemonetarna — novac služi samo kao sredstvo razmjene s globalnim društvom.

Slijedeće važno obilježje seljačkog društva je postojanje domaćinskih grupa. To su grupe ljudi koji žive, rade i hrane se pod istim krovom, bez obzira na srodstvo. Bitna je upravo zajednička ekonomska aktivnost ukućana koju industrijsko društvo dokida. Domaćinska je grupa relativno stabilna i temelji se na baštini. Najveći je problem podjela baštine koja u krajnjem ishodu dovodi do nestanka domaćinskih grupa i napuštanja sela.

Autarhičnost seljačke ekonomije ne odnosi se samo na poljoprivredu, naime u selo se mogu uklopiti zanati i mala industrija, mogu se razmjenjivati usluge i proizvodi. Važno je da sve ostaje unutar sela.

Svako seljačko društvo organizira lokalne kolektivitete po modelima karakterističnim za svoju civilizaciju, uz nekoliko zajedničkih značajki. Prije svega, stanovnici sela se potpuno poznaju, tj. poznavanje nije svedeno na jedan društveni okvir ili aktivnost kao u urbanom društvu. Osoba je potpuna i nepodijeljena. Zatim, pojedinci prilagođavaju ponašanje onom što se očekuje. Individualizam se vrlo rijetko iskazuje. Za takvo je društvo karakteristična kulturna homogenost, odnosno ista shvaćanja, iste vrijednosti, isto intelektualno i verbalno oruđe. Takav lokalni kolektivitet održava nužne veze (razmjena, ženidba) sa susjednim selima (tzv. okolnim društvima) i sa globalnim društvom.

Mendras smatra da između seljačkog i globalnog društva nema izravne komunikacije. Između njih posreduju ljudi koji imaju marginalni položaj u tom smislu što pripadaju i jednom i drugom društvu. To su različiti lokalni uglednici (plemići, župnici, načelnici, suci, činovnici, stručnjaci).

Nakon analize glavnih obilježja seljačkih društava, Mendras opisuje njihov odnos sa globalnim društvom. Ono ugrožava seljački kolektivitet uzimajući mu dio prihoda i namećući mu svoje društvene odnose, ponašanje, kulturu, odijevanje i novac. Seljačko društvo brani svoju tradiciju, tj. lokalne kultove i vjerovanja, običajno pravo i dijalekt. Ono stalno osporava zakonitost globalne vlasti i opire joj se bilo pasivno bilo aktivno. Seljačke pobune i nemire autor smatra nužno neuspješnima, i to zato što nikada nemaju novi program, nego traže povratak na staro. Sudjelovanje u velikim, uspješnim revolucijama nije donijelo rješenje njihovih problema. Mendras naime, u skladu sa svojom teorijom seljačke ekonomije, smatra da je agrarna reforma imala razorne posljedice za seljačke kolektivitete. Ona zapravo odgovara zahtjevima ekonomskog razvoja globalnog društva, a ne potrebama seljaka. Podjelu zemlje smatra opravdanom jedino na područjima gdje je izrazita gustoća seljačkog stanovništva, ali naglašava da ona nije dovoljna za stvaranje produktivnog seljaštva.

Takvo jednostrano shvaćanje agrarne reforme posljedica je autorova pretjerivanja u odvajanju seljačkog i globalnog društva, što je najslabija točka njegove teorije. Po njegovu mišljenju, do industrijalizacije se mijenja samo globalno društvo, a seljačko živi u slaboj interakciji s njime, čuvajući svoj identitet. Pod utjecajem industrijalizacije ono se naglo raspada. Mendras izričito odbacuje postojanje društvenih procesa koji djeluju na oba društva. Proces koji unosi promjene u seljačko društvo, a na kraju ga i uništavaju, dolaze isključivo izvana, iz globalnog društva. Ono je uništilo nepromjenjivu seljačku civilizaciju pomoću agrarne reforme. Naime, podjela zemlje zahtijeva od seljaka da premaši samoodržanje, to jest da proizvodi za tržište. To na malom posjedu nije moguće, pa je jedino rješenje napuštanje zemlje. U tom masovnom pokretu seljaka prema industrijskim gradovima nestaje seljačka civilizacija. Preostali seljaci pretvaraju se u poljoprivrednike koji se uklapaju u globalnu ekonomiju, aktivno sudjeluju u poljoprivrednoj politici i prihvaćaju urbanu civilizaciju.

Historičaru je neprihvatljivo da se seljačko društvo moglo tako naglo raspasti, bez prethodnih promjena. Poznato je da su strukture seljačkog društva okoštale, ali to ne znači da su potpuno nepromjenjive. Proces koji djeluje na globalno društvo djeluje i na seljačko koje se mijenja sporije, ali se ipak mijenja. Autonomija seljačkog društva nije pogođena tek industrijalizacijom i prodorom kapitalističkih odnosa — robnonovčana privreda i proizvodnja za tržište prodiru u selo još u srednjem vijeku i od tada utječu na seljačku ekonomiju. Jasno je da je i seljačko društvo podvrgnuto jedinstvenom društvenom razvoju, prilagođenom osobitim obilježjima seljačkog života koja je Mendras detaljno i zanimljivo opisao.

Autor govori o kraju seljaka na Zapadu, ali smatra da je usprkos tome potrebno proučavanje tradicionalnog seljaštva. Prvo, potrebno je naći rješenje za seljačke mase nerazvijenog dijela svijeta. Stimuliranje seljačke poljoprivrede prilagođeno tradiciji bilo bi mnogo bolje i jeftinije rješenje nego industrijalizacija. Drugi je razlog kriza suvremene urbano-industrijske civilizacije. Gradsko se stanovništvo sve više okreće prema selu i njegovim vrijednostima, pa je moguće da će se u tom smislu promijeniti način života.

Važno je napomenuti da autor u dodatku donosi opsežan popis djela o seljaštvu s raznih područja društvenih znanosti.

Na kraju, želim reći da ova knjiga unatoč nedostacima ima vrijednost za historičare koji istražuju seljačka društva. Oni rade u otežanim uvjetima zbog slabe prisutnosti seljaka u dokumentima. Knjige poput ove mogu im olakšati oblikovanje istraživačkih pitanja i modela, a pružaju i mogućnost usporedbe.

Zdenka Janeković-Römer

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUS, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 5000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1988.